

حقوق پناهندگی

مؤلفان:

دکتر ابراهیم موسی زاده

دانشیار و عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

رزیتا کهریزی

کارشناس ارشد حقوق بین الملل دانشگاه شهید بهشتی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

www.ketab.ir

عنوان و نام پدیدآور	حقوق پناهندگی / ابراهیم موسی زاده، رزینا کهریزی
مشخصات نشر	تهران: مجد، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۲۰۰ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۲۸۴-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۳۹.
موضوع	حق پناهندگی
موضوع	پناهندگان -- وضع حقوقی و قوانین
موضوع	مهاجرت -- قوانین و مقررات
شناسه افزوده	کهریزی، رزینا، ۱۳۶۰ -
رده بندی کنگره	۱۳۹۳ ح ۷ م ۸ / ۳۲۶۸ / ک ۲
رده بندی دیویی	۳۴۲ / ۰۸۲
شماره کتابشناسی ملی	۳۷۳۱۵۲۰

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

حقوق پناهندگی

مؤلفان: دکتر ابراهیم موسی زاده، رزینا کهریزی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۳ تعداد: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ و منحصراً «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، خیابان ۱۲ فروردین، تقاطع خیابان وحید نظری، پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۹۶۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۲۸۴-۷

ISBN: 978-600-193-284-7

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم، تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۹

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (مشرقی جاوید)، تقاطع شهدای زاندارمیری، پلاک ۵۷، تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

شعبه پرد: خیابان فرخی یزدی، مجتمع تجاری شقایق، طبقه هم کف - تلفن: ۳۶۲۶۸۶۷۰ ۳۵

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۳۰۰۰۸۷۷۶۷۷

فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می شود.

فهرست مطالب

۹	..... مقدمه
۱۱	..... فصل اول: مفهوم، مبانی و تحول حقوق پناهندگی
۱۳	..... مبحث اول: مفهوم پناهنده و پناهندگی
۱۹	..... مبحث دوم: مبانی و منابع حقوق پناهندگی
۱۹	..... گفتار اول: مبانی تاریخی حقوق پناهندگی
۱۹	..... بند اول: تاریخ باستان
۲۱	..... بند دوم: دین یهود
۲۲	..... بند سوم: دین مسیح
۲۳	..... گفتار دوم: منابع حقوق پناهندگی
۲۳	..... بند اول: نظام بین المللی
۲۶	..... بند دوم: نظام منطقه‌ای
۲۹	..... مبحث سوم: تحول حقوق پناهندگی
۲۹	..... گفتار اول: حقوق پناهندگی در جامعه ملل
۳۰	..... بند اول: کمیساریای عالی جامعه ملل در امور پناهندگان
۳۴	..... بند دوم: کمیته بین‌الدول برای پناهندگان (IGCR)
۳۵	..... گفتار دوم: حقوق پناهندگی در سازمان ملل متحد
۳۵	..... بند اول: اداره امداد رسانی و توانبخشی سازمان ملل متحد (UNRRA)
۳۶	..... بند دوم: سازمان بین‌المللی پناهندگان (IRO)
۳۹	..... بند سوم: کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان (UNHCR)
۴۲	..... گفتار سوم: انتظارات و انتقادات از حقوق پناهندگی
۴۳	..... بند اول: ابعاد مسئله پناهندگان در جهان امروز
۴۷	..... بند دوم: ضرورت تحول اساسی
۵۰	..... بند سوم: منشاء و ریشه‌های پناهندگی
۵۱	..... بند چهارم: رهیافت جامع شامل بازگشت داوطلبانه و اقدامات پیشگیرانه

- بند پنجم: مسئولیت دولت‌ها ۵۳
- بند ششم: نقش مداخله‌ای نظام ملل متحد ۵۶
- فصل دوم: حقوق پناهندگی در اسلام** ۵۹
- مبحث اول: مفهوم، پیشینه و عوامل پناهندگی در اسلام ۶۳
- گفتار اول: مفهوم پناهندگی در اسلام ۶۳
- گفتار دوم: پیشینه پناهندگی در اسلام ۶۶
- گفتار سوم: عوامل ریشه‌ای پناهندگی از منظر اسلام ۷۳
- بند اول: جنگ به علت تعارض منافع اقتصادی ۷۵
- بند دوم: جنگ به دلیل اختلافات عقیدتی ۷۶
- بند سوم: الگیزه قدرت طلبی و استعمار ۷۹
- بند چهارم: ترکیب دولت اسلامی ۸۴
- مبحث دوم: منابع و ماهیت پناهندگی در اسلام ۸۹
- گفتار اول: پناهندگی در قرآن ۸۹
- گفتار دوم: پناهندگی در روایات ۹۰
- گفتار سوم: پناهندگی در سیره معصومین (ع) ۹۳
- بند اول: پناهندگی ابوالعاص به زینب، دختر پیامبر (ص) ۹۳
- بند دوم: پناهندگی دو فراری به امّ هانی و دختر ابوطالب ۹۴
- بند سوم: پناهندگی ابوسفیان به عباس عموی پیامبر (ص) ۹۵
- بند چهارم: روش مسلمین بعد از رحلت رسول خدا (ص) ۹۵
- گفتار چهارم: آرای فقها و حقوقدانان مسلمان ۹۸
- بند اول: عقد استیمان ۹۸
- بند دوم: پناهندگی افراد مسلمان به دولت غیراسلامی در عصر غیبت ۱۰۳
- بند سوم: تکالیف و وظایف پناهندگان از دیدگاه فقه اسلام ۱۰۷
- فصل سوم: نظام حقوق پناهندگی** ۱۱۳
- مبحث اول: اصول حاکم بر حقوق پناهندگی ۱۱۵
- گفتار اول: اصول ماهوی ۱۱۵

۱۱۵	بند اول: حمایتی بودن
۱۱۶	بند دوم: ارائه راه حل پایدار
۱۱۷	بند سوم: منع اعاده
۱۲۰	بند چهارم: وحدت خانواده
۱۲۳	گفتار دوم: اصول شکلی
۱۲۳	بند اول: اعلامی بودن
۱۲۴	بند دوم: شرایط یکسان
۱۲۵	بند سوم: معافیت از عمل متقابل
۱۲۶	مبحث دوم: شرایط تحقق عنوان پناهندگی
۱۲۷	گفتار اول: ترس موجه
۱۲۸	گفتار دوم: تعیین
۱۳۱	گفتار سوم: جهات تعیین
۱۳۱	بند اول: نژاد
۱۳۲	بند دوم: مذهب
۱۳۳	بند سوم: ملیت
۱۳۴	بند چهارم: عقیده سیاسی
۱۳۶	بند پنجم: عضویت در دسته اجتماعی بخصوص
۱۳۶	گفتار چهارم: تحقق عنوان پناهندگی در ایران
۱۳۹	مبحث سوم: حقوق و تکالیف پناهنده
۱۳۹	گفتار اول: حقوق پناهنده
۱۳۹	بند اول: حقوق ممتاز
۱۴۱	بند دوم: حقوق هم‌تراز با سایر بیگانگان
۱۴۴	بند سوم: حقوق هم‌تراز با شهروندان کشور میزبان
۱۴۷	گفتار دوم: تکالیف پناهنده
۱۴۸	گفتار سوم: حقوق و تکالیف پناهندگان در ایران
۱۴۸	بند اول: معافیت از عمل متقابل
۱۴۹	بند دوم: انتقال دارائی
۱۵۰	بند سوم: آزادی مذهب

- بند چهارم: مالکیت فکری، ادبی، هنری و صنعتی..... ۱۵۲
- بند پنجم: حمایت از مالکیت صنعتی..... ۱۵۲
- بند ششم: حق مراجعه به دادگاه ها..... ۱۵۳
- بند هفتم: عضویت در سندیکاها و تشکل های کارگری و کارفرمایی..... ۱۵۴
- بند هشتم: اشتغال..... ۱۵۵
- بند نهم: قوانین کار و بیمه اجتماعی..... ۱۵۹
- بند دهم: تحصیلات..... ۱۶۲
- بند یازدهم: ضمانت اجرای تخلف از قوانین..... ۱۶۵
- مبحث چهارم: پناهندگی زنان و کودکان..... ۱۶۷
- گفتار اول: زنان..... ۱۶۷
- گفتار دوم: کودکان..... ۱۷۰
- مبحث پنجم: مستثنیات پناهندگی..... ۱۷۳
- مبحث ششم: پایان پناهندگی..... ۱۷۶
- مآخذ و مراجع..... ۱۷۷
- الف) منابع فارسی و عربی..... ۱۷۷
- ب) منابع لاتین..... ۱۷۹

مقدمه

از آغاز پیدایش جامعه انسانی، تمدنهای بزرگ و در راس آنها ادیان الهی، بویژه دین اسلام، برای حمایت از کسانی که امان می‌خواهند تدابیری اندیشیده‌اند. این تدابیر در عصر حاضر، مفهوم حقوقی (پناهندگی) همراه با سازوکارهای اجرایی پیدا کرده‌اند به نحوی که هم در عرصه داخلی و هم در سطح بین‌المللی بخش مهمی از موازین حقوقی را به خود اختصاص داده‌اند. علیرغم پیدایش و نضج حقوق بین‌الملل و قواعد، قوانین، نهادها و سازمان‌های مرتبط با آن، همچنان تهازش منافع و اختلافات عقیدتی و سیاسی و میل به سیادت و قدرت‌طلبی در روابط ملت‌ها و گروه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و مذهبی حاکم است که این امر منجر به شکل‌گیری جنگ‌ها و بی‌خانمانی‌های داخلی و بین‌المللی و نهایتاً شکل‌گیری گروه‌های بزرگ پناهندگان، آوارگان و بی‌خانمان‌ها گردیده است. لذا با پیدایش این گروه‌ها، تعریف پناهنده و تعیین صلاحیت سازمان‌های ذیربطی که قصد حمایت از این افراد را دارند، ضرورت پیدا کرده است.

در این زمینه کنوانسیون مربوط به وضعیت پناهندگان سازمان ملل متحد مصوب ۱۹۵۱، سنگ بنای حقوق پناهندگی است که تعریف می‌کند پناهنده چه کسی است و حقوق افراد پناهنده و مسئولیت کشورهای عضو را نسبت به پناهجویان مشخص می‌کند. طبق این کنوانسیون آیین اعطای پناهندگی، موارد پایان پناهندگی و مستثنیات آن مشخص شده است. بر این اساس تمامی افراد از حق پناهندگی برخوردار نیستند، مثلاً اینکه جنایتکاران جنگی یا افراد ناقض حقوق بشر از این حق محروم هستند.

این اثر با هدف تبیین و تحلیل حقوقی کنوانسیون مذکور و اسناد و منابع مرتبط با آن کنوانسیون و حقوق پناهندگان شکل گرفته است. علیرغم اهمیت حقوق پناهندگی در روابط کشورها و دولت‌ها با اتباع خود و کاربردی بودن آن، تاکنون کتاب درسی متناسب با سرفصل‌های درس حقوق پناهندگی تألیف نشده است که این اثر در راستای جبران این خلاء می‌باشد.

در این نوشتار ابتدا در فصل اول، پناهندگی تعریف می‌گردد و با تعیین حدود آن، مفهوم و مبانی مربوطه تبیین می‌شود. در همین فصل منابع حقوق پناهندگی و مبانی تاریخی و اخلاقی آن طرح می‌گردند. در ادامه تحولات سده‌های اخیر در حقوق پناهندگی و تأثیر جنگ‌های جهانی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در فصل دوم حقوق پناهندگی در اسلام بررسی می‌شود چرا که دین اسلام از همان ابتدا با این مفهوم عجین بوده است چه در زمان حیات پیامبر اکرم (ص) و چه در سنت و سیره‌های پس از ایشان. در این زمینه روایات، قرآن و سنن و آراء فقها به اجمال پوشش داده شده‌اند. در همین فصل عوامل ریشه‌ای پناهندگی از منظر اسلام بررسی می‌گردد چرا که رویکرد اصلی بر پیشگیری و راه‌حل‌های پایدار است تا حل موقتی مسئله.

در نهایت در فصل سوم نظام نوین حقوق پناهندگی بررسی شده است. در این راستا ابتدا اصول ماهوی و شکلی حاکم بر این حقوق شامل اعلامی بودن، حمایتی بودن، منع اعاده و وحدت خانواده مورد اشاره قرار گرفته‌اند. سپس در مبحث دوم شرایط شمول پناهندگی و در مبحث سوم حقوق و تکالیف پناهنده برشمرده شده است. در همین مبحث مباحث دارای موضوعیت در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران بررسی می‌شوند. در نهایت در مبحث چهارم موارد خاص مورد توجه حقوق پناهندگی یعنی زنان و کودکان به اختصار توضیح داده شده و سپس افراد مستثنی از حق پناهنده شدن و شرایط پایان پناهندگی بیان گردیده است.

اساس و پایه مطالب و مباحث کتاب مبتنی بر تقریرات چند دوره تدریس درس حقوق پناهندگی است که توسط همکار ساعی و علاقه‌مند خانم رزیتا کهریزی تنظیم و با جمع‌آوری منابع دیگر و افزودن آنها شکل گرفته است. بدیهی است که راهنمایی، پیشنهادات و نقادای صاحب‌نظران بر غنای مطالب خواهد افزود.

بمنه و توفیقه

ابراهیم موسی‌زاده